

שנה לבחירות לנשיאות איראן – תמונת מצב

רז צימט

הגם שהבחירות לנשיאות איראן צפויות רק בעוד כשנה, מערכת הבחירות, הטומנת בחובה פוטנציאל לשינויים משמעותיים בזירה הפנימית ובמדיניות החוץ האיראנית, כבר מעוררת עניין רב הן באיראן והן במערב. שני המחנות הפוליטיים המרכזיים ברפובליקה האסלאמית: הפרגמטים-רפורמיסטים והשמרנים-רדיקלים, החלו להיערך לבחירות לנשיאות הצפויות להיערך בקיץ 2021. הנשיא חסן רוחאני עתיד לסיים את כהונתו בעיצומה של אחת התקופות המאתגרות ביותר מאז המהפכה האסלאמית, על רקע לחצים מחריפים מבית ומחוץ. השמרנים נכנסים למערכת הבחירות בתום כשנתיים שבהן הצליחו לבסס אף יותר את אחיזתם במוקדי הכוח במדינה בהובלת המנהיג עלי ח'אמנהאי. לעומתם, הרפורמיסטים, שנדחקו בעשור האחרון מעמדות השפעה, נדרשים להכריע בין החרמת הבחירות לבין התמודדות עצמאית של מועמדים המזוהים עימם או תמיכה במועמד שמרני מתון. בתוך כך, השחיקה הנמשכת באמון הציבור במערכת הפוליטית בכללותה עשויה להשפיע על שיעור ההצבעה בבחירות ועל תוצאותיהן. לעמדת ח'אמנהאי נודעת השפעה רבה על זהות המועמדים הסופיים. עמדתו תושפע מרצונו העקרוני להבטיח את שליטת השמרנים במוסדות השלטון, במיוחד לקראת תום עידן כהונתו, מהכרעתו בנוגע לאפשרות חידוש המשא ומתן בין איראן למערב לאור תוצאות הבחירות לנשיאות ארצות הברית בנובמבר 2020 ומהערכתו בנוגע להשפעת הבחירות על עמדות הציבור כלפי המשטר.

הבחירות הבאות לנשיאות איראן צפויות להתקיים בסוף מאי או במהלך יוני 2021. מאז הקמת הרפובליקה האסלאמית (1979), משמש המנהיג העליון באיראן כראש המדינה ומרכז בידיו את עיקר סמכויות ניהולה. נשיא איראן נהנה, עם זאת, מהשפעה ניכרת על ניהול ענייני המדינה, בעיקר בתחומי הפנים והכלכלה, מתוקף תפקידו כראש הרשות המבצעת. בבחירות אלה יבחרו אזרחי איראן נשיא חדש, שיחליף את חסן רוחאני המסיים שתי תקופות כהונה בנות ארבע שנים כל אחת, כפי שמתיר החוק.

רוחאני עתיד לסיים את כהונתו בתום אחת התקופות המאתגרות ביותר מאז המהפכה האסלאמית. בשנים האחרונות ניצבת איראן בפני שורת אתגרים מבית ומחוץ. בזירה הבינלאומית נאלצה טהראן להתמודד מול מדיניות "מקסימום הלחצים", שאימץ הממשל האמריקאי מאז החלטת הנשיא דונלד טראמפ במאי 2018 לפרוש מהסכם הגרעין ולחדש את הסנקציות נגד איראן. גם בזירה הפנימית חשופה איראן לאתגרים קשים, בראשם משבר כלכלי, שהחרף בעקבות התפרצות מגפת הקורונה וקריסת מחירי הנפט, מחאות עממיות בממדים חסרי תקדים ואסונות טבע.

שני המחנות הפוליטיים המרכזיים: הפרגמטים-רפורמיסטים והשמרנים-רדיקלים, כבר נערכים לבחירות על רקע התגברות המתחים ביניהם. בשנתיים האחרונות ביססו השמרנים עוד יותר את

אחיזתם במוקדי הכוח – מהלך בהובלתו של המנהיג העליון, עלי ח'אמנהאי, שביצע שורה של מינויים חשובים לחיזוק השליטה השמרנית במדינה. הבולט ביניהם היה מינויו של איש הדת הרדיקלי אבראהים ראיסי לראש הרשות השופטת (מארס 2019), במהלך שיש הרואים בו סימון היורש האפשרי העתידי למנהיג. בבחירות הפרלמנטריות (פברואר 2020) השיבו השמרנים לעצמם את השליטה המוחלטת בפרלמנט (מג'לס) והושיבו בראשו את מוחמד באקר קאליבאף, איש משמרות המהפכה וראש עיריית טהראן לשעבר, הנחשב לאחד מיריביו הבולטים של הנשיא רוחאני.

בדומה לבחירות הפרלמנטריות, צפויות גם הבחירות לנשיאות להתאפיין במאבקי כוחות בתוך המחנה השמרני, בין האגף המרכזי בזרם השמרני לימין הרדיקלי ולתומכי הנשיא לשעבר, מחמוד אחמדינז'אד. גורמים במחנה השמרני העריכו בשבועות האחרונים, כי בכוונת אחמדינז'אד לשוב ולהתמודד בבחירות הקרובות. עם זאת, ספק רב אם מועמדותו, שכבר נפסלה על ידי "מועצת שומרי החוקה" בבחירות 2017, לאחר שהמרה את פי המנהיג העליון כשהחליט לרוץ לתפקיד הנשיא, תאושר הפעם. גם שמו של סעיד ג'ילי, מזכיר המועצה העליונה לביטחון לאומי לשעבר, עלה כמועמד אפשרי. ג'ילי, שהתמודד בבחירות 2013 מטעם "חזית העמידה האיתנה" המזוהה עם הימין הרדיקלי, נאלץ להסתפק במקום השלישי עם פחות מ-12 אחוזי תמיכה. בצעד שעשוי להעיד על כוונותיו הפוליטיות לקראת הבחירות, שלח ג'ילי בראשית יוני מכתב ליו"ר המג'לס הנכנס קאליבאף, שבו איחל לו הצלחה בקידום ענייני המדינה. בין המועמדים האפשריים להתמודד בבחירות מטעם השמרנים נמנים גם ראש הרשות השופטת ראיסי, שהתמודד בבחירות 2017 מול הנשיא רוחאני; יו"ר המג'לס הנכנס קאליבאף; חבר המג'לס וסגנו לשעבר של הנשיא אחמדינז'אד, מהרדאד בזרפאש; וראש "קרן המדוכאים", פרויז פתאח, ששימש שר האנרגיה בממשלתו של הנשיא אחמדינז'אד.

לעומת המחנה השמרני, המחנה הפרגמטי-רפורמיסטי נכנס למערכת הבחירות בנחיתות ברורה. הפרגמטים המזוהים עם הנשיא רוחאני נחלשו על רקע העימות המחרף בין איראן לארצות הברית וכישלונות הממשלה לספק מענה למצוקות האזרחים. רוחאני הואשם על-ידי יריביו הפוליטיים כי מדיניותו הפייסנית הובילה להסכם כניעה, שבמסגרתו הסכימה איראן לווייתורים כואבים ללא כל תמורה. מאז בחירתו המחודשת כנשיא ב-2017, הוא התקשה יותר מתמיד לעמוד בהבטחותיו לשפר את המצב הכלכלי ולהרחיב את חירויות הפרט. חופש הפעולה שלו נותר מוגבל על ידי השמרנים, בראשם המנהיג העליון ומשמרות המהפכה, והוא ניצב בפני ביקורת הן מצד יריביו הפוליטיים בימין השמרני והן מצד תומכיו לשעבר במחנה הרפורמיסטי.

בשתי מערכות הבחירות האחרונות לנשיאות נאלצו הרפורמיסטים, שנחקו בעשור האחרון מעמדות השפעה פוליטיות, לתמוך במועמדים שמרנים מתונים, דוגמת רוחאני, כרע במיעוטו. ניסיון הבחירות הפרלמנטריות האחרונות, בהן פסלה "מועצת שומרי החוקה" את רובם המכריע של המועמדים המזוהים עם המחנה הפרגמטי-רפורמיסטי, מעלה ספק רב בנוגע לסיכוייהם של מועמדים רפורמיסטים לצלוח את שלב סינון המועמדים. הרפורמיסטים מודעים היטב לאחיזה השמרנית הגוברת במוקדי הכוח ולא מן הנמנע כי יעדיפו להימנע מהצגת מועמדים מטעמם. הפרשן הפוליטי הרפורמיסטי הבכיר, סאדק זיבאכלאם, העריך לאחרונה, כי חולשת הרפורמיסטים כה גדולה עד שלא זו בלבד שאין להם כל סיכוי לנצח בבחירות, אלא שגם אם יתמכו כבעבר במועמד שמרני מתון, אין בכך כדי להבטיח את ניצחונו. ככל שיתקרבו הבחירות,

צפוי להתגבר הוויכוח בקרב הרפורמיסטים בנוגע לאסטרטגיית הבחירות הרצויה: החרמת הבחירות; התמודדות עצמאית של מועמדים המזוהים באופן מובהק יותר עם המחנה הפרגמטי, כגון: שר החוץ, מוחמד ג'ואד זריף, שהכחיש כי בכוונתו להתמודד בבחירות, או סגן הנשיא, אסחאק ג'האנגירי; או תמיכה במועמד שמרני מתון, דוגמת יו"ר המג'לס היוצא, עלי לאריג'אני, או יועצו הבכיר של מנהיג איראן לעניינים בינלאומיים, עלי-אכבר ולאיית, שכבר התמודדו במערכות בחירות קודמות וטרם הודיעו האם בכוונתם להתמודד שוב בבחירות הקרובות.

בעוד שני המחנות הפוליטיים נערכים לבחירות, נמשכת השחיקה באמון הציבור כלפי השלטונות על רקע התנהלותם בשלבים הראשונים של התפרצות הקורונה ובפרשת הפלת המטוס האוקראיני על ידי משמרות המהפכה בינואר 2020. אובדן האמון הציבורי ניכר היטב בשיעור ההצבעה הנמוך וחסר התקדים שנרשם מאז המהפכה האסלאמית בבחירות הפרלמנטריות האחרונות (42 אחוזים בלבד). הקריאות, שנשמעו במהלך הפגנות המחאה בשנתיים האחרונות, בנוסח "שמרנים, רפורמיסטים, הסיפור נגמר עבור כולכם", מעידות על אובדן אמון הציבור כלפי המערכת הפוליטית בכללותה, שעשוי להשפיע על שיעור ההצבעה בבחירות לנשיאות ועל תוצאותיהן. ניסיון העבר מוכיח, כי שיעור הצבעה נמוך מסייע בעיקר לשמרנים, שיכולים להסתייע בנאמני המשטר ובמנגנוני הביטחון והאכיפה, בהם משמרות המהפכה ומיליצית הבסיג', כדי להוציא את תומכיהם לקלפיות.

לעמדת המנהיג ח'אמנהאי צפויה השפעה רבה על התפתחויות לקראת הבחירות. יכולתו להשפיע על תוצאותיהן הסופיות אומנם מוגבלת, אך לדעתו נודעת השפעה רבה על החלטות "מועצת שומרי החוקה" בנוגע לסינון המועמדים. עמדת ח'אמנהאי ביחס למועמד הרצוי מבחינתו לנשיאות צפויה להיות מושפעת מרצונו העקרוני להבטיח את שליטת השמרנים במוסדות השלטון וכן מהכרעתו לגבי אפשרות חידוש המשא ומתן בין איראן למערב לאור תוצאות הבחירות לנשיאות ארצות הברית בנובמבר 2020. ניתן למצוא רמז להעדפתו של ח'אמנהאי בנאום שנשא ב-17 במאי בפני סטודנטים, שבו הצהיר כי הטיפול בבעיות המדינה מחייב "ממשלה צעירה, תומכת מפלגת האל ומאמינה". נראה שנחישותו להבטיח את הדומיננטיות של הממסד הדתי-השמרני בכל מוסדות השלטון גוברת ככל שקרב סוף תקופת כהונתו. בנסיבות אלה מגביר ח'אמנהאי את מאמציו לוודא כי השליטה במוקדי הכוח השונים תישמר בידי נאמניו לקראת מאבק הירושה הצפוי לאחר מותו. המנהיג ייאלץ, עם זאת, להתחשב גם בדעת הקהל ובהשפעתן האפשרית של תוצאות הבחירות על עמדות הציבור כלפי המשטר.